

Оригинални научни рад

UDK 94(497.15)''1914''

DOI br. 10.7251/SVR1408009M

COBISS.SI-ID 4261656

САРАЈЕВСКИ АТЕНТАТ 1914. ГОДИНЕ И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Проф. др Ђорђе Микић, емеритус¹

Институт за историју Бања Лука

Апстракт: Имајући у виду противречности у обради питања Сарајевског атентата између науке, политике и пропаганде и запостављање укупних друштвених прилика у Босни и Херцеговини, пре и после аустроугарске окупације, политичка наука и пропаганда сву кривицу за атентат 28. јуна 1914. године на престолонаследника Франца Фердинанда приписује Гаврилу Принципу, његовим друговима и незваничној и званичној Србији. Прилазећи обради овога питања са позиција онога што је и научно и ненаучно писано, акценат ће бити на запостављеним и прећутаним питања, било да је реч о атентату, омладини Младе Босне, или судским и ратним одмаздама, имајући увек у виду улогу и последице атентата на Босну и Херцеговину и Сарајево, које је те 1914. године постало центар света. Стогодишњица Сарајевског атентата прилика је да се из обележавања избаци пропаганда и политика, а укључе наука и истина, да се не понови оно што се десило у Аустрији за четрдесетогодишњицу. Сарајевске атентаторе историја је признала као најдоследније борце за слободу и правду, који су радили без ичијег наговора, повезани заједничким идејама, с највећим пожртвовањем које човек уопште може дати и идеалима.

Кључне речи: *атентат, Млада Босна, Аустро-угарска монархија, историјски осврт.*

УВОД

Мало који догађај је у свету, поред буре коментара, изазвао и рат, као што је био случај с видовданским атентатом 1914. године. Кад би се сабрало све што је о тој теми написано, могла би да се оснује замашна библиотека. О свему томе писали су представници разних народа, расправљали поборници идеологија и праваца, а објављивани су документи више држава и народа. Све то је готово немогуће сабрати и његову вредност проценити. И поред тога, по мишљењу Тодора Вујасиновића, питање Сарајевског атентата и Босне и Херцеговине 1914. године остало је далеко од истинске научне анализе, током протеклог периода.

---

¹ Директор Института за историју Бања Лука

Но, оставићемо по страни то што је у свету писано о Сарајевском атентату 1914. године и Првом светском рату, не само зато што је грађа прегломазна, већ и стога што та историографија запоставља и атентат и Босну и Херцеговину, па је она тиме усмерена на улогу „других“ ратних страна и окривљавање Србије за почетак светског рата. Оно што је потребно да се објективно осврне на оно што се код нас писало и то највише између двају светских ратова.

Као и у свету, и код нас се писало о истини и правдали су се Србија и атентаторска Млада Босна. Било је и оних који су, расправљајући питање атентата и атентатора, давали себи на важности, што више се повезујући с атентатом и Младом Босном. Озбиљну анализу Сарајевског атентата и Младе Босне дао је Веселин Маслеша, улазећи дубоко у односе и идеје које су се укрштале у друштву и утицале на формирање револуционарне мисли и акције.

За Сарајевски атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију инспиратори су (и у свету и код нас) тражени у Србији, Русији или на западу. Одређивали су их, како уз четрдесетогодишњицу догађаја пише Тодор Вујасиновић, као анархисте, масоне, револуционарне социјалисте, или чак комунисте, иако у то време нису постојали као организован политички фактор. Било је и таквих који су главне узроке атентату налазили у будимпештанским струјама, па чак и у бечким дворским круговима.

ПРЕКРАЈАЊЕ ЧИЊЕНИЦА

Стогодишњица Сарајевског атентата је прилика да се из обежавања избаце пропаганда и политика, а укључе наука и истина, да се не понови оно што се десило у Аустрији за четрдесетогодишњицу. Тада су, не само водећи бечки него и низ провинцијских листова, покушавали да нађу неког ко би умео нешто да напише о тој теми. Одазивали су се новинари, професори универзитета и други, а чак и Ото Хабзбург је рекао своју реч. У тим текстовима ново је само то што стару песму певају на нов начин, што „тријалистичке“ и идеје „дунавске целине“ – а међу њеним носиоцима био је Франц Фердинанд – настоје да повежу са тада актуелном темом и концепцијом „уједињене Европе“. Тон и садржај наслова у аустријским листовима био је: „Атентат на Запад“, „Пре четрдесет година почела је трагедија Европе“, „Два хица која су уздрмала сигурност света“, „Хици у Сарајеву за педесет година зауставили су развитак европске идеје“, и сл. Франц Фердинанд се ту хвали као „прогресивни либерал“, који је – насупротив конзервативном цару Фрању Јосифу – желео да „помири ново и старо“ стварањем националне државе у тријалистичкој Монархији. Тај „пријатељ“ малих народа, „а нарочито Словена“ по њима је био „противник сваке политике освајања“, а носио се „идејом стварања царства трију царстава“ – Аустрије, Немачке, Русије, које би, уствари, представљало неку врсту „уједињене Европе“. У штампи је могла да се прочита и тврдња да у „дунавској Монархији није било поглачених народа(!), али да привилегованих, што се базирало на

културним и историјским разликама. У једном чланку отворено се изражава жаљење што су западне силе у Првом светском рату, изазивањем атентата, стале на страну супротну Аустрији, иако је „Аустрија бранила европску културу, чију је пропаст изазвао нови талас национализма и коначно светски рат“.

Социјалистички *Arbajten Cajtung* пише: „Трагична судбина хтела је да Фердинанд буде убијен од стране противника, управо оне нације, која би његовом реформом највише добила, од Југословена, који би требали да буду један од чланова планиране тројне монархије Аустрије – Угарске – Југославије.“ *A Viner Kurir*, иза којег су стајали Американци, назива Гаврила Принципа „најамљеним политичким убицом“. Коми-нфорска, опет, штампа покушала је да наврати воду на своју воденицу, наставља Тодор Вујасиновић, тврдећи, како она, алудирајући на писање некомформистичке штампе, „европејство“ наглашено третира кроз најобичније „кађење“ америчком империјализму и његовој концепцији уједињења Европе. Један бечки лист недвосмислено каже да „кривицу треба недвосмислено тражити на страни српске владе.“

Намеравајући да пише књигу о Сарајеву, В. Ивановић Лебедев, 1934. године, каже: „Овдје у овом граду синтезе, судбини се хтјело да положи почетак највеће свјетске драме.² Овдје је прије двадесет година била ријешена судбина сваког од нас. И што даље у прошлост одмиче 28. јун 1914. године, тим све више и више почетак те драме поприма антички карактер. И скупа са херојима и у вријеме жртвовања – јер је херој увијек жртва – у свјетску легенду прелази Сарајево... Сарајево – Сарајево! Колико срца у свијету закуца јаче при томе имену!“

Циљ нам је да Сарајевски атентат и Босна и Херцеговина добију неколико нових углова обраде, што је на првом месту важно за нас у покрајинама. Неки историчари и теоретичари сматрају да је у Босни и Херцеговини светски рат са Аустријом почео њеним истеривањем из Италије и немачких земаља и окупацијом 1878. године, а не 1914. године. Тако је подлога Сарајевском атентату опште сазнање да је 1878. године Аустроугарска направила историјску омашку и окупирала непријатељску земљу, а затим, током наредне четири деценије владавине, није била кадра да већину народа придобије за себе, тврди Милорад Екмечић.³

Критикујући насилну и колонијалну политику, Урош Круљ, посланик Босанског сабора, каже „да се аустроугарска власт у Босни и Херцеговини пре и после уставности није разликовала, јер ју је одређивало немачко аустријско биће“. У вези с тврдњом да је Босна и Херцеговина у подређеном положају према Аустроугарској, Круљ истиче да је она „колонија“ чија суштина је у томе што оцртава „историју аустроугарске државе“. Тврди „да се Аустрија почела да развија као једна германска држава“ која стоји под хегемонијом германског племена и служи искључиво његовој идеји. На тој основи, по плану немачког

---

² Лебедев, В. И.: *Југословенски лист*, Сарајево, 1934.

³ Екмечић, М.: *Стварање Југославије*, Просвјета, Београд, 1989.

ујединитеља Бизмарка, Аустрија је добила маршруту „Drang nach Osten“ и била „присилјена на савез са Немачком“. По Бизмарковом плану, Аустроугарска је на Берлинском конгресу добила надлежност над Босном и Херцеговином. Давање власти Мађарима завођењем дуализма, довело је до поделе власти у Монархији између Немаца (Аустријанаца) и Мађара, а на рачун Словена.

Аустроугарску политику уперену против Словена потврђивао је и реализовао заједнички министар спољних послова – Мађар – Ђула Андраши, који о томе говори као о „потискивању Словена уза зид“. Након окупације Босне и Херцеговине он је изрекао: „Сад сам змији словенској стао на главу!“ Писац „Повијести човечанства“, Hendrih Willen von Loon, кривицу за избијање великог светског рата скида с атентатора Принципа и његове жртве аустријског престолонаследника, а окривљује Аустроугарску. Он каже како је Европа од Берлинског конгреса мислила само о свом привредном напретку, а не о надањима и очекивањима „једног заробљеног народа у овом пустом углу Балканског полуострва“. У успоменама француског дипломате Шарла Мања стоји да је Берлински конгрес „био сав у знаку грубе силе“, а Чедо Митриновић, цитирајући га у *Југословенској пошти* (1940) додаје да је на ту грубу силу на Видовдан 1914. г. одговорио Гаврило Принцип, „велики вјесник нових принципа“.

Сарајевски атентат на Видовдан 1914. године је плод система и случаја. За прво се побринула српска омладина у Босни, коју је помогла српска обавештајна служба и вођство завере „Уједињење или смрт“. Случају припада сијасет малих околности, полицијска траљавост и одбијање одговорности политичара да не изазову утисак народног незадовољства, због чега нису предузимали одговарајуће обезбеђење. Најбољу оцену политичке позадине Сарајевског атентата 1914. године дао је један од учесника у њему, Никола Форкапић: „То је било без икаквих размисљања, као кад вода налети, без икакве суставности,“ што је забиљежено у *Сарајевском атентату* Војислава Богићевића.⁴

У вези са Сарајевским атентатом и Првим светским ратом берлински лист *Werwärts* од 3. августа 1914. године, под насловом „Јужни Словени и Аустрија“, истиче да је са Немачком објавом рата, поред осталог наступила „буржоаска револуција Јужних Словена у пуном замаху“ и да пуцањ у Сарајеву, „ма како био дивљи и бесмислен као акт сам по себи, једно је поглавље ове револуције“. Лист изричито наглашава: „И, ако се аустро-угарски престо буде и даље опирао њиховом незадовољству, оно ће га срушити читаво царство, са којим смо ми везали своју судбину, распашће се на парампарчади. То због тога што је по линији историјског развртка да свака национална револуција буде победничка“. Атентатор Трифко Грабеж, како наводи Драго Љубибратић у књизи о Принципу, изјавио је „да је њихов атентат најреволуционарнији акт у историји, најважнији по последицама“.

⁴ Богићевић, В.: *Сарајевски атентат, изворне стенограмске белешке са главне расправе против Гаврила Принципа и другова*, одржане у Сарајеву 1914.г. Сарајево 1954.

Описујући тешко и немирно стање југословенског народа у Аустроугарској, у једном од најпознатијих дела о Францу Фердинанду, француски научник Миреа каже: „То није био неочекивани чин, несрећан случај, него атентат који је био у зраку и који је дошао после низа других о којима се мање говорило, јер су жртве биле мање значајне...“ *Хрватска застава* у Чикагу (17. јула 1914) расправљајући о психологији Сарајевског атентата, пише да су Принципови пуцњи само одјек оног незадовољства које је створила аустроугарска политика код Словена. Лист наглашава: “Глас Принципова револвера био је последњи глас за Аустрију, ако га може уопште да чује.“ У некрологу Принципу (25. маја 1918. године) у чикашком *Уједињеном српству*, Мирко Хопс изражава опште одредење, када каже да је он „у својим грудима носио милионе рањених срца свога народа и он је сам у име свих убио, не човека, него будућег неприкосновеног тиранина милиона невиних и незаштићених људи. Принцип није извршио злочин; Принцип је извршио оно што је појединцу и народу дозвољено кад се налази пред нападачем, који му држи нож испод грла...“.

Најумнији представници Младе Босне нису по рођењу и занимању били ни терористи ни атентатори, већ су то научили из европске праксе и литературе. Отац Младе Босне Владимир Гађиновић, формиран у недемократском или тек рођеном демократском друштву, био је европејац, демократа, слобосарски мислилац. Гађиновићев интимни пријатељ Тин Ујевић, у једном интересантном чланку с почетка рата, пише: „Велико ужасавање од рата, уверење да захтеви раздвојених слојева имају и насилно да победе у свим земљама, пропаганда мира, класне свести, нарочито потлаченог сељака, онда ширење културе, тражење да се створи ново друштво, потреба једне боље жене, култ хуманиста, рада и напретка, политичко завођење социјалистичке републике – то су биле главне мисли Владимира Гађиновића.“ Осврћући се на то и његове сачуване белешке, Чедомир Крушевац (1937) објашњава Гађиновићев мисаони склоп, напомињући како он саосећа и са трагедијом црнаца које су „одвојили из Сомалије, спустили на дно лађе, научили ложити машину – и они у својим тамним обасутим душама тугују за родним крајем, милом породицом, за слободом“.

Гађиновићев претходник и идеолог југословенства, Димитрије Митриновић је почетак рата 1914. године дочекао у Немачкој, где је, као уредник, спремао годишњак под насловом *Аријевска Европа* или *Основи будућности*, а обезбедио је сарадњу „најбитнијих и најсвељудскијих европских културних радника“. Предраг Палавестра наглашава да „битну компоненту у Митриновићевој концепцији аријства чини васељенска мисао зближавања и прожимања. Он уверено и поносно објављује: *Главни задатак тог покрета ће бити: свеобујмљујућа и преображавајућа, оживотворавајућа и узвисујућа критика идеја о човечанству и његовом животу, истицање једног идеала светске културе; то ће бити културна политика богочовештва која значи свеопште преображавање из основа и свеобухватно стапање, једно све*

захватајуће интегрисање, чији је идеални циљ свечовечанска идеја и идеја целовите Европе, идеја светске државе и вечног мира, идеја богочовечанске друштвене правичности у дубине живота.“

Далеко је то од значења које аријевство добија у нацистичком схватању, што покушава да објасни и Милорад Екмечић. Летаргија се још није била претворила у чудовиште. Митриновићевом годишњаку била би основна сврха „у политици федерација и социјализам, у култури пак међусобно потчињавање нација и почовечење Европе као све заједничке општине. Годишњак би био посебно посвећен правди неослобођеним народима: Пољској, Индији и осталима: моја би дужност била – вели Митриновић – да прикажем политичку и културну мисао Југославије. У последњем основу, Југославија је културни проблем од битне важности по презаснивање и човечност Европе; потребна је и због опште цивилизације и због опстанка и праведности Србије и словенског Балкана много шире него што нам је до сада нација стигла да учини. И потребно је, због достојнијег и пунијег живота Европе и људства, подлати и културу Јужних Словена у основе свезаједничкој Европи.“

Из Принципове изјаве психијатру др Папенхајму у затвору у Терезину 1916. године, коју бележи Перо Слијепчевић⁵, види се веровање у могућност новог друштвеног уређења, како га је замишљао Крапоткин, „у интернационалној форми, не комунистички, него по општинама: али ми као националисти, премда смо читали и социјалних и анархистичких списа, нисмо се много тим питањем забављали, јер смо држали да сваки има другу дужност, националну дужност“. О тој исповести, Фиш Амстронг каже: „Овдје је психологија револуције откривена... Описујући себе, Принцип описује читаву једну генерацију – националистичку и револуционарну Младу Босну.“ Драго Љубибратић томе додаје да, ако је Гађиновић био водећа личност Младе Босне, онда је Принцип централна. У њему је усредсређен смисао читавог покрета. Зато су Принципове последње речи, које је записао др Папенхајм, „тестамент Младе Босне“. Она је рашчишћавала терен, који је засејала нова генерација после Октобарске револуције, а то је она социјална револуција, у чији је долазак Принцип веровао. Њени први зраци продрли су иза зидина терезинске тврђаве и озариле га на самртничкој постељи.

Министар спољних послова Берхтолд, како наводи Леон Савадијан, 1. октобра 1914. године пише заједничком министру за Босну и Херцеговину Билинском и тражи „да се атентаторима донесе немилосрдна пресуда, јер би иначе аустроугарска дипломатска акција против Србије била јако компромитована.“ Политичке циљеве имао је и Бањалучки велеиздајнички процес (1915–1916), за који немачки лист *Berliner Monatscheft* октобра 1933. године каже да му је задатак био да „покаже величину раширености овакве великосрпске пропаганде на територији Монархије“. Иако на Бањалучком процесу Саркотић, како пише београ-

⁵ Слијепчевић П.: *Босна и Херцеговина у светском рату*, у „*Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*“, Сарајево, 1929.

дска *Политика* (1933) „није имао ниједан доказ“. Све је, како наводи Перо Слијепчевић, било тако удешено да покаже да је европском рату крива великосрпска пропаганда, што је већ казала званично аустроугарска влада. Суд је чак одредио и висину ратне одштете коју би Србија морала да плати Аустроугарској, наводи Екмечић. Немачки научник др Херман Канторовиц (1931), члан Парламентарног одбора за испитивање ратне одговорности Немачке, сарајевском суду замера што није водио рачуна о олакшавајућим околностима: револуционарном расположењу, младости атентатора, изазивањима Срба од стране Франца Фердинанда који баш на Видовдан долази у Сарајево и, коначно, жарком родољубљу атентатора, што је све доказивало да је атентат политички акт. Канторовиц своју књигу завршава закључцима: „Сарајевски атентат је никао из рђавих прилика у самој Аустроугарској; он је био дјело њених поданика; он је извршен на њеној територији; њено чланство га је омогућило својом нехатошћу; атентат су у Аустроугарској дочекали сви тако као да им се неки велики терет скинуо са плећа.“

За атентат у Сарајеву младобосанац и писац Боривоје Јевтић каже да није био појединачни пуцањ младих и усамљених незадовољника, већ су то били „пуцњи цијелог слободољубивог нараштаја коме је слобода свога народа била важнија од живота“. Цитирајући га поводом четрдесетгодишњице Атентата, Менсур Сеферовић каже како су глуви мир пореметили осветнички пуцњи Богдана Жерајића на генерала Варешанина, чија је жртва био „знак крвавог протеста против угњетавања народа у Босни и Херцеговини“. Варешанинова увреда над мртвим Жерајићем – док га удара у слабине – „ћубре“ – никад није престала да одјекује у ушима младобосанских илегалних кругова.

Др Виктор Кине (1917) у положају Словена у Двојној Монархији види узрок, циљ и значај свих атентата који су претходили Сарајевском, који „за познаваоце прилика у Монархији није био никакво изненађење“. И Винстон Черчил је, како наводи *Политика* (1932), сматрао да су Јужни Словени били главни проблем у Двојној Монархији. С друге стране, један аустријски дипломата је, како наводи Екмечић, духовито изрекао истину да је његова влада 1914. године ушла у рат са сумњивом одлучношћу с којом тешки болесник одлази на неизбежну хирушку ординацију. Узроке Сарајевског атентата Ogist Goven је, стоји у његовом некрологу у сарајевском *Прегледу* 1931. године, видео „у рђавој политици Аустроугарске на словенском југу, у угњетавању Југословена и насилним мерама против њих. У јулском улиматуму Србији видео је опасан покушај Централних сила да загосподаре Европом“.

Поводом атентата у Сарајеву, Херман Вендел истиче „да се ни једног тренутка није могло сумњати у то да су лични разлози били повод атентату, него да су једино политички мотиви дјеловали на његово извршење“. Надвојвода Фердинанд је пао зато што је био најизразитији представник Аустроугарске, а атентатори су га убили зато што су били национално свесни чланови српског, или – како Вендел продужава – југословенског народа. Адвокат неколико сарајевских атентатора др

Рудолф Цистлер у осврту на процесе датом *Народном јединству* након Првог светског рата, сматра да је стање разједињености Југословена у пет држава и осам влада морало довести до проналаска појединаца који „нису развој препуштали еволуцији и њеним законима, него су промјену тражили по сваку цијену, спремни и погинути, жртвовати своју сопствену личност и живот дати за идеју“.

Чешке академске новине десних социјалиста 10. јула 1914. године, како наводи Родољуб Чолаковић, веле да је наследник престола пао „као жртва безумног режима, који у Босни одржава више од 30 година ропство, који јавна мјеста попуњава страницама; даје земаљско богатство да пљачкају безобзирни спекуланти из Беча и Пеште; који умјесто школа испуњава земљу жандармима. Он је пао као жртва безумне политике, која у слепом шовинизму води немилостиван рат против Југословена. Творца ове политике требало би извести на суд кад и атентаторе“. Полазећи од таквих констатација, Чолаковић види покрет Младе Босне као „израз општег незадовољства маса освајачком и угњетачком политиком Аустро-угарске“ и каже: „Сарајевски атентат је био протест младог поколења поробљене земље против пљачкашког колонизаторског система који је Аустрија увела у њој, а истовремено то је био жесток израз против аустроугарског и њемачког империјализма и његове завојевачке политике“.

Савременик Сарајевског атентата и Младе Босне, Јово Зубовић, сматра да је тешко „одвојити предратни омладински покрет од општег народног покрета који се бранио од нападаја обијесних `културтрегера`. Атентат је непосредно дело оне групе смелих босанских омладинаца која га је извела, али имају право и они који га називају делом целе југословенске омладине. Идеја атентата заправо је лебдела у ваздуху.“ О њему се расправљало у Далмацији, Хрватској, Босни, што више и у Бечу, у кружоку у коме је Зубовић радио. И Бранко Чубриловић из Граца тражио је да се заједнички организује атентат, али је, под утицајем старијих, та идеја скрајнута.

Словеначки историчар Фран Цвигер, тврдећи да је Монархија доказала да се у њеним оквирима не би решило национално питање, каже да га је, дакле, требало решити у борби против ње.

Омладина је полагала наду у револуцију, држећи да је она „потребна утолико више када се формира национално политичка форма, јер пракса говори и у опште све у историји: да се револуцијом и револуцијом дошло слободи и ничим више“. У вези са држањем великих сила, према београдској Политици, Вукашин Бубуновић пише Петру Божићу: „Много сам полагао наду у енергично држање Русије, али сад се поново уверавам у мишљење, да су те велике силе које кроје правду у свету, голи отмичари. Све су оне једнаке: и Гарибалдијев Пијемонт и мистички колос на северу и културни Француз и голобрадо момче Лондонче – сви су они неумољиви као и пруски гренадир и засукани `Magyarember`, или црно-жути барјак кад се што коси ма и мало се њиховим животним интересима“. У приказу за хрватско издање *Diploma-*

tiche Aktenstücke zur Voreschichte des Krieges 1914 (Wien 1915)⁶, између осталог, пише: „Србија сматраше Франца Фердинанда својим непријатељем, па би зато атентат на наследника пријестолоа, по исказима Принципа и Чабриновића, био само претходник револуције, а за Аустроугарску да је и једна револуција доста да се сасвим уништи и упропасти. Стога је атентат на Франца Фердинанда, не само лична његова трагедија, већ догађај првог реда у политици народа...“

Према Принципову затворском психијатру Папенхајму, како преноси Драго Љубибратић, „идеал омладине“ је јединство југословенских народа Срба, Хрвата и Словенаца, али не под Аустријом.⁷ У некој државној форми, републици или тако“. Принцип истиче: „Мислимо, ако Аустрија буде доведена у рђав положај, да ће онда доћи револуција“. За такву револуцију морао се припремити терен, створити расположење. „Није се ништа десило. Атентатом може то расположење припремити. Већ раније атентати, атентатори су били као хероји за нашу омладину“. За Принципа, Папенхајм каже: „Он није мислио да би хтио постати херој. Хтио је само за своју идеју умријети“. На основу једног Крапоткинова чланка и размишљања шта омладина може урадити у случају социјалне револуције света, Принцип је веровао да сваки народ претходно мора да преживи националну етапу. „Није могао мислити, да ће овакав свјетски рат избити због једне такве ствари, као што је атентат на престолонаследника“. Атентат је уклонио носиоца агресивних тријалистичких тенденција, прекинуо процес развоја југословенске идеје, али је није могао ликвидирати, сматра Хамдија Капићић. По Јовану М. Јовановићу, посланику Србије у Бечу у време Атентата, он је значио: „Ако је атентатор Србин, бацање кривице на Русију као пријатеља и заштитника анти-аустријски расположене Србије као кривица по сваку цену, и неизбежан рат.“ Људи Принципова кова, како у сарајевском *Прегледу* 1938. године пише др Братић, опасни су једино за идеологију и политику, а не за науку. На њега се оборила мржња која треба своје идеализме и херојство. То Принцип није био. Подјармљени народи у Монархији морали су прибегавати атентаторском начину протеста, јер у хаосу терористичке владавине, други пут није био могућ, тврди београдска *Правда* у првом броју после сарајевског пуцња.

Упоређујући атентат у Сарајеву 1914. г. са атентатом Италијана Оберданка на Фрању Јосифа у Трсту 1882, Карл Кауцки (1917) каже: „Варница коју је убацио Обердак није упалила; она је лако одбачена. Варница из Сарајева пала је у буре барута и бацила је у ваздух цијелу земаљску куглу. Поређење са случајем Оберданка потврђује да овакве последице не морају наступити послје сваког атентата уопште, него да су дошле сада зато што се атентат догодио у једној нарочитој историјској ситуацији.“ Национализам који је пробуђен после окупације 1878. године, а нарочито после анексије 1908. године, био је толико снажан, да је

---

⁶ Архив Институт за историју Бања Лука.

⁷ Љубибратић, Д.: „*Млада Босна и Сарајевски атентат*“, Сарајево, 1964.

морао да победи и да је исход рата био другачији. Национализам и социјализам стопили су се у једно и формирали синтезу, која је претеча Југословенства, тврди у *Књижевном северу* 1929. године Душан Ј. Лопандић. Имајући у виду да је револуционарни покрет у југословенским покрајинама Монархије рођен на домаћем тлу, Британац Ситон Ватсон, како наводи др Торбарина у загребачкој *Новој Европи* (1932), тврди да је Србија њега „само гледала са симпатијама и није била његов иницијатор, као што се на много места сматрало“. Једини „злочин“ за који се Србија може окривити био је, каже Ватсон, у томе што је постојала као слободна и независна држава, која је неизбежно морала постати привлачним центром за своју поштену браћу.

У ситуацији губљења равнотеже политичких и привредних односа у другој деценији XX века из краја XIX века морао је доћи светски рат, сматра Јован М. Јовановић, тврдећи да је начело надмоћности невиђеном динамиком свуда претпостављало своју победу. Сукоби и сплет интереса до којих су доводиле кризе међународних односа били су у толикој мери замршени да је само експлозија неког великог светског сукоба могла да их размрси. Говорећи о месту Босне и Херцеговине, Тодор Вујасиновић каже: „Ужа отаџбина била је пресита вековног ропства, била је у ствари оно најуже чвориште замршених и укрштених међународних интереса где је најпре имало да прсне и где је на крају прсло.“ Да су сарајевски завереници остали живи после 1918. године и „видели трагику једног извараног и изневереног национализма“ гледајући у новој држави савремене социјално-економске невоље као што су: аграрно, радничко и инвалидско питање и привредну несређеност, они би, пише Јово Палавистра у сарајевском *Звону* (1921), „још једном гинули и умирали за идеју социјалног ослобођења, као што су некад умрли за идеју која је претходила овој“.

Сарајевски атентат био је само погодан повод за империјалистичке силе тадашње Европе да поведу рат за који су се дуго спремале, тврди Тодор Вујасиновић.

ЗАКЉУЧАК

Случај је хтео да су се политичко и војно вођство Аустроугарске, које је повело рат 1914. године, и младобосанци атентатори појавили истовремено на политичкој позорници у Бечу и у Сарајеву. Пред младобосанцима и осталом јужнословенском омладином и Беч и Берлин су се уз помоћ рата решавали унутрашњих и спољних проблема. Како у најновије време пише Аника Момбауер, немачко-британска историчарка, на унутрашњем плану Двојна Монархија је била суочена са проблемом уређења и умирења разних народа, од којих су неки, а нарочито Срби, радили све да је поткопају и тражили независност. На спољњем плану положај Аустроугарске као велике силе био је све безизлазнији и земља је била у опасности да постане „другоразредна“ сила. За Сарајевски атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију инспиратори су (и у свету и код нас) тражени у

Србији, Русији или на западу. Сарајевске атентаторе историја је признала као најдоследније борце за слободу и правду, који су радили без ичијег наговора, повезани заједничким идејама, с највећим пожртвовањем које човек уопште може дати и идеалима. Народ их је прихватио као хероје и такви ће остати у његовој души.

THE SARAJEVO ASSASSINATION OF 1914 AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Professor Đorđe Mikić, Ph.D. Emeritus

Abstract: Considering the discrepancies and contradictions in the treatment of the issue of the Sarajevo assassination in scientific, political, and propaganda circles as well as total neglect of social conditions in Bosnia and Herzegovina before and after the Austro-Hungarian occupation, political science and propaganda tend to attribute all the blame for the assassination of 28 June 1914 to Gavrilo Princip and his comrades, and, both officially and unofficially, to Serbia. Approaching this issue from the standpoint of what has been officially and unofficially written about it, the focus will be on the events that were overlooked or hushed up, such as the assassination itself, the movement of Mlada Bosna (Young Bosnia), or settling the matter of legal retribution and retaliation in a war, always taking into account the role or impact that the assassination had on Bosnia and Herzegovina and Sarajevo, the town which had become the centre of the world in that year 1914. The hundredth anniversary of the assassination in Sarajevo is an opportunity to remove all political strategies or propaganda, and to include science and truth instead so as to avoid the events that happened in Austria for the 40th anniversary. History has recognized the Sarajevo assassins as the most consistent fighters for freedom and justice who were acting of their own will and shared some common goals and ideals, with the greatest sacrifice a man can ever make.

Key words: *assassination, Mlada Bosna (Young Bosnia), Austro-Hungarian Empire, historical review*

ЛИТЕРАТУРА

1. Лебедев. В. И. (1934). *Југословенски лист*, Сарајево
2. Екмечић. М. (1989). „*Стварање Југославије*“, Просвјета, Београд
3. Богићевић. В. (1954). „*Сарајевски атентат, изворне стенограмске белешке са главне расправе против Гаврила Принципа и другова*“, одржане у Сарајеву 1914. године Сарајево
4. Слијепчевић. П. (1929). „*Босна и Херцеговина у светском рату*“, у „*Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*“, Сарајево
5. Љубибратић. Д. (1964). „*Млада Босна и Сарајевски атентат*“, Сарајево
6. Архивска грађа Института за историју Бања Лука
7. Аргивска грађа Архива Републике Српске